

Pregledni članak
UDK 050+070(=163.41)“17/18“

ČASOPISI I NOVINE U 18. I 19. VIJEKU – ZNAČAJ ZA RAZVOJ SRPSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA I MODERNE KNJIŽEVNOSTI

Mr Violeta Gluvačević
Nezavisni univerzitet Banja Luka

Sažetak

Ovo je kraći pregled razvoja srpske štampe u 18. i 19. vijeku, s naglaskom na novine i časopise koji su uticali na stvaranje srpskog književnog jezika i moderne srpske književnosti. Vremenski okvir, koji smo ovdje postavili, značajan je za formiranje srpskog nacionalnog identiteta i svih segmenata kulturnog i duhovnog stvaralaštva srpskog naroda. Od Orfelinovog "Slaveno-serbskog magazina" (1768), pa do modernih novina i časopisa, koji se javljaju krajem 19. vijeka, put razvoja srpske štampe je bio dug i zanimljiv. Ovaj rad će dati pregled samo nekih značajnijih časopisa i novina, koji su doprinijeli razvoju srpskog kulturnog života, a prvenstveno savremenog srpskog jezika i književnosti. Poseban osvrt napravili smo na razvoj časopisa i novina u Bosni i Hercegovini (razvoj štampe, a time i književnih novina, na ovom prostoru se desio znatno kasnije nego u Srbiji). Ovaj rad otvara i široko polje nekog budućeg značajnijeg proučavanja ove teme, i u bibliografskom, i u književno-istorijskom kontekstu.

Ključne riječi: *štampa, novine, časopisi, književni jezik, književnost.*

Summary

This is a shorter review of the development of the Serbian press during 18th and 19th centuries, with an accent on newspapers and magazines which have influenced the creation of the Serbian standard language and modern Serbian literature. The time frame, which we set here is significant for forming the Serbian national identity, and all the segments of cultural and spiritual creations of the Serbian nation. Since the Orfelin's "Slaveno-serbski magazin" (1768) up to the modern forms of newspapers and magazines, which appeared at the end of the 19th century, the developing path of the Serbian press was long and interesting. This paper will give a review of only a few most important magazines and newspapers, which have contributed the development of the Serbian cultural life, the modern Serbian language and literature in the first place. We also made a special review of the development of literary magazines and newspapers in Bosnia and Herzegovina. This paper is opening wide perspectives for some future, more complex and more important studying of the topic, either in bibliographic or literary- historic context.

Key words: *press, newspapers, magazines, standard language, literature*

Uvod

Istorijsko-političke prilike, u kojima se našao srpski narod tokom 18. i 19. vijeka, uticale su i na okolnosti razvoja jezika, književnosti, štampe i svekolike srpske kulture. Poslije ratova između hrišćanskih zemalja i Turske, krajem 17. i početkom 18. vijeka, granica turske carevine pomjerena je na Savu i Dunav, čime je srpski narod podijeljen u dva carstva: habzburško i otomansko. To je vrijeme velikih seoba, kada su Srbi napuštali svoja vjekovna ognjišta i prelazili granicu, naseljavajući pogranična područja Habsburške Monarhije i nadajući se boljem životu u hrišćanskoj zemlji. U novoj državi Srbi su, kao zaslužan vojnički narod, uživali posebne privilegije i bili su izuzeti iz tadašnjeg feudalnog sistema, ali s druge strane, njihova osnovna nacionalna i vjerska prava bila su ugrožena. Raseljeni Srbi su se u novoj državi našli u stranom okruženju, bez svojih knjiga i škola, bez učitelja, bez vlastitih štamparija, a nacionalni identitet im je bio ugrožen i prijetila im je unifikacija.

Srpski crkveni poglavari, da bi zaštitili vjerski i nacionalni identitet, obratili "jednovjernoj" i "jednojezičkoj" Rusiji za pomoć. Dolazak ruskih učitelja i njihov rad među srpskim narodom dalekosežno je obilježio srpski kulturni razvoj, a posebno razvoj srpskog književnog jezika i nacionalne književnosti. Naime, napušten je dotadašnji jezik stare srpske književnosti – srpskoslovenski, a umjesto njega je u crkve, škole i knjige uveden ruski crkvenoslovenski jezik. Taj jezik se u srpskoj upotrebi miješao s elementima narodnog govora i postepeno se prilagođavao srpskim pravilima, dajući tzv. *slavenoserpski jezik*, koji je imao izrazito ruskoslovensko obilježje. Biće potrebno više od jednog vijeka, mnogo polemika najučenijih srpskih intelektualaca, da bi se srpski književni jezik i srpska književnost "izborili" sa stranputicama na kojima su se tada našli.

U procesu formiranja srpskog književnog jezika i stvaranju nacionalne književnosti, kao glavnih uporišta srpskog nacionalnog i kulturnog identiteta, nezaobilazan je značaj i uticaj **novina i časopisa**. Iako su postojali "tek u povojima", novine i časopisi su često bili nosioci naprednih i pokretačkih ideja, kao i "mjesta" na kojima su vodeći intelektualci tog doba mogli da razmjenjuju mišljenja, polemiku, daju smjernice i utiču na proces kulturnog i nacionalnog ustrojavanja, i samim tim, kulturnog i nacionalnog napretka i preporoda uopšte.

1. Orfelin i Slaveno-serbski magazin

Prvi vjesnik novoga doba u srpskoj književnosti je Zaharije Stefanović Orfelin (1726-1785). On je bio čovjek široke kulture i velikog znanja, jedan od najučenijih i najobrazovanijih Srba svoga vremena, nosilac novih, svjetovno-prosvjetiteljskih težnji i prethodnik Dositeja Obradovića. Orfelin je pisao književnim jezikom koji je mješavina

crkvenoslovenskog i narodnog jezika, a u kojem ima mjesta i za specifične ruske riječi²⁴⁸. On je Veneciji, 1768. godine, pokrenuo je prvi srpski časopis, jednu sasvim novu i modernu formu periodike, "*Slaveno-serbski magazin*". Bio je to i prvi pokušaj pokretanja časopisa kod Južnih Slovena, po ugledu na evropske i ruske časopise toga vremena. "*Slaveno-serbski magazin*", iako je izašao samo u jednom broju, ima ogroman značaj za razvoj srpske književnosti i srpskog književnog jezika. Prema ocjeni stručnjaka, to nije samo prvi časopis kod Srba, to je i "prva srpska knjiga građansko-prosvjetiteljske orijentacije"²⁴⁹. Prilozi objavljeni u "*Magazinu*" (poučni i zabavni članci, pjesme, istorijski i ekonomski članci, pripovijetke, soneti, epigrami), preuzeti su, kao navode proučavaoci, skoro doslovno iz ruskih izvora, ali u predgovoru, štampanom na trinaest strana, Orfelin razvija ideju o građanskoj prosvijećenosti i demokratizaciji kulture, kod nas sasvim novu. To je moderna ideja - da nauka treba da služi potrebama običnih ljudi i postane dostupna svima, a ne samo uskom krugu odabranih²⁵⁰. Ovaj predgovor je u srpskoj nauci ocijenjen kao vrlo značajan tekst, u kojem se prvi put, i to na srpskom jeziku, iznose racionalističke i prosvjetiteljske ideje evropskog 18. vijeka. Time je Orfelin napravio značajan iskorak u procesu neminovne modernizacije srpske književnosti. Od rubrika njegovog časopisa, ovdje je zanimljivo izdvojiti, svakako, posljednju - u kojoj su dati prikazi novih knjiga. Iako među navedenim knjigama nema nijedne iz umjetničke književnosti, a radi se samo o širim bibliografskim podacima, u tim navodima možemo čak tražiti začetke književne kritike kod nas.

2. Bečka srpska štamparija

Sve do 70-ih godina 18. vijeka, srpski jezik, književnost i prosvjeta imali su uglavnom crkveni karakter, a nalazili su se i pod jakim ruskim kulturnim uticajem. Kulturna i vjerska povezanost Srba u Austrougarskoj sa Rusijom, nikako nije odgovala interesima Monarhije. Iz tih razloga došlo je, za vrijeme vladavine Marije Terezije, do značajnih promjena i reforme u tadašnjem srpskom društvu: otvaraju se građanske škole, ukidaju neki manastiri, smanjuje se broj crkvenih praznika... U Beču se otvara i štamparija za Srbe (1770-1796). U početku su reforme nailaze na otpor, ali za vrijeme prosvijećenog monarha Josifa II (1780-1790), koji je pred zakonom izjednačio sve vjeroispovijesti u zemlji, reforme su dobile oduševljene pristalice među naprednim Srbima. Zahvaljujući povoljnoj političnoj atmosferi, počinje da se intenzivnije razvija i kulturni život Srba u Austrougarskoj.

²⁴⁸ Taj jezik, u nauci poznat kao slavenoserpski, glavno je obilježje ruskoslovenske epohe u srpskoj književnosti. Ustaljeno je shvatanje da je Orfelin, uz Jovana Rajića, najznačajniji pisac ove epohe u našoj književnosti.

²⁴⁹ J. Deretić: «Istorija srpske književnosti», Beograd (Nolit, 1983), str. 183.

²⁵⁰ Tu ideju će, neke dvije decenije kasnije, razvijati i na njoj neumorno raditi Dositej Obradović.

Prve srpske novine pojavile su se u Beču, 1791. godine. Pokretači i osnivači novina, što je zanimljivo, nisu bili Srbi nego Grci, braća Publije i Georgije Markides Puljo. Novine su se pojavile pod imenom "*Serbskija posvednevnija novini*" i izlazile su dva puta nedjeljno. Uzor su im bile neke bečke i njemačke novine slične vrste, iz kojih su često prevodili tekstove. Međutim, izdavači su imali mnogo problema i teškoća oko izdavanja tih novina, ali i oko ostvarenja želje da novine pišu razumljivim narodnim jezikom. Crkva i njeno poglavarstvo bili su moćniji i jači, tako da je nadvladala ideja da se novine štampaju crkvenim slovima i stilom koji je razumljiv "visokom" društvu. Zbog malog broja pretplatnika, kao i zbog konkurencije koju su dobili u ličnosti još jednog značajnog i zaslužnog Srbina, Stefana Novakovića, te prve srpske novine braće Markides Puljo prestale su da izlaze već naredne, 1792. godine.

Stefan Novaković, kao "pobjednik" iz tog izdavačkog duela s braćom Markides Puljo, pokrenuo je svoje novine, pod imenom "*Slaveno-serbskija vjedomosti*". Te su novine bile još bliže (ipak malobrojnoj) srpskoj čitalačkoj publici, ali su i one, poslije nepune dvije godine (1794), prestale da izlaze i ugasile se. Ipak, pojavljivanje i jednih i drugih spomenutih novina, ima neprocjenjiv značaj za ukupni razvoj srpske štampe i novinarstva, koji će se tek tokom 19. vijeka početi intenzivno da širi i razvija. Te dvoje novine, između ostalog, doprinijele su i uticale na rad prvog srpskog profesionalnog novinara, Dimitrija Davidovića.

2.1. Bečke Novine serbske

Sasvim je sigurno da je **Dimitrije Davidović** (1789-1838) imao veliku inspiraciju i značajan putokaz u radu Zaharija Stefanovića Orfelina, kao i u radu svojih prethodnika u Beču, braće Markides Puljo i Stefana Novakovića. Budući da je izučio tipografski zanat, Davidoviću je to omogućilo i dalo pravo da otvori sopstvenu štampariju. Godine 1813, zajedno sa Dimitrijem Frušićem, i uz prethodnu pomoć i zalaganje Jerineja Kopitara kod austrijskih vlasti i cenzure, Davidović pokreće **prve novine na narodnom srpskom jeziku**, pod imenom "*Novine serbske (iz carstvujušćeg grada Viene)*". Već u prvim brojevima, Davidović je pokazao da je dobro proučio prethodne novine braće Markides Puljo i Stefana Novakovića, jer su i njegove novine bile slične u mnogo čemu, osim u osnovnom – razlikovale su se po jeziku kojim su bile pisane. Tekstovi su u njima bili pisani puno boljim i razumljivijim srpskim narodnim jezikom. Stranice svojih novina Davidović je otvorio svim srpskim književnicima, među kojima se, u to vrijeme, svakako ističe Vuk Stefanović Karadžić. Vuk je ujedno bio i jedan od najaktivnijih saradnika "Novina serbskih", čineći time, iz istorijske perspektive, ove novine još značajnijim za širenje naprednih ideja o jeziku i pravopisu, a samim time i za razvoj srpske književnosti na narodnom jeziku. Davidovićeve bečke "Novine serbske" bile su tih godina (1813-1822), slobodno se može reći, glavno kulturno jezgro i stjecište tadašnje srpske inteligencije. Davidović je u Beču, pored "Novina serbskih", od 1815-1821. izdavao i almanah

"*Zabavnik*", sa puno raznih zanimljivih sadržaja iz svih oblasti života i nauke. Taj almanah je preteča dugogodišnjem, svima dobro poznatom i uvijek rado čitanom "Politikinim zabavniku", kojeg poznaju i današnji srpski čitaoci.

Davidović, koji je bio dobar prijatelj sa uglednim protom Matijom Nenadovićem, upravo na preporuku i zalaganje prote, dobio je državnu službu u Srbiji i 1821. godine došao je u Kragujevac. Zbog njegovog odlaska iz Beča, ugasile su se "*Novine serbske*", a time se završava i njihova "bečka faza". Prestankom i gašenjem ovih novina, završava se i jedna istorijska faza u razvoju kulturnog života srpskog naroda. Beč prestaje biti glavni centar okupljanja učenih Srba, a njihovo djelovanje se sve više prenosi u Ugarsku: u Budim i Peštu, a potom i u samu Srbiju, koja se, poslije dva ustanka protiv Turske, počinjala kulturno buditi i razvijati.

3. Osnivanje štamparije i prve novine u Srbiji

Srbija je početkom 19. vijeka imala škole, zaslugama Dositeja Obradovića²⁵¹, ali nije imala svoje štamparije - u kojima bi se mogle štampati itekako potrebne knjige, a još manje novine, koje se u to vrijeme masovno javljaju u Evropi i srpskom okruženju. Tek je 1830. godine, po Hatišerifu, Srbija dobila pravo na osnivanje svoje štamparije, koja je i osnovana u Beogradu 1831. i nazvana "Knjaževsko-srbska tipografija", a kasnije je preseljena u Kragujevac.

Desetak godina nakon povratka iz Beča, tačnije 1834. godine, Dimitrije Davidović je u Srbiji, u Kragujevcu, ponovo pokrenuo "*Novine serbske*", čiji je on bio i prvi urednik. Te novine su prvi srpski informativni list štampan na teritoriji Srbije. Kao uredniku prvih novina u Srbiji, Davidoviću pripadaju i sve zasluge za rodonačelnika srpskog štampanog novinarstva. Po uzoru na najbolje evropske listove, Srbija, koja se još oslobađala feudalne turske vlasti, imala je u prvoj polovini 19. vijeka moderan informativno-politički list, koji je još dugo služio kao primjer i uzor za dobro uređene novine.

3.1. Matica srpska

Kada je, godine 1826. u Pešti, osnovano srpsko rodoljubivo društvo "Matica srpska" (koje je imalo za cilj pomaganje književnosti i nauke) - to društvo je preuzelo i izdavanje «Serbskog letopisa». Prvi broj časopisa "*Serbske letopisi (za god. 1825, prva častica)*"²⁵² izašao je krajem 1824,

²⁵¹ Po dolasku u Srbiju 1807. godine, Dositej je pomogao obnovu moderne srpske države. Kao jedan od najobrazovanijih Srba svoga vremena, postavljen je za glavnog "nadziratelja" - upravnika svih škola, a 1811. i za "popečitelja prosveštenija" - prvog srpskog ministra prosvjete.

²⁵² Prelaskom Matice u Novi Sad, 1864. godine, «Srbski letopis» će nastaviti da izlazi u Novom Sadu. Taj časopis izlazi do danas, s prekidima 1835/6. kada je Matičin rad bio ugašen, 1848/9. zbog ratnog stanja, za vrijeme Prvog svjetskog rata, kada je svako srpsko obilježje u Austriji bilo zabranjeno i u vrijeme Drugog svjetskog rata,

i bio je tada jedino srpsko glasilo. Već u prvom broju, urednik Georgije Magarašević i njegovi pomagači: poznati naučnik, slavista Pavel Jozef Šafarik, pesnik Lukijan Mušicki, pravnik Jovan Hadžić, potvrdili su svoju srpsku i sveslovensku orijentaciju. Naime, "Matica srpska" i "Serbski letopis" u to doba su institucije slavenoserpskih pisaca, koji su smatrali da Srbi imaju dva jezika: prosti srpski i učeni, slavenoserpski.

Iako su u prvim brojevima bili tolerantni prema Vukovim reformama (npr. objavljuju imena praznika na narodnom jeziku), kasnije ispoljavaju sasvim suprotne ideje i stavove od Vukovih. Kao rusofili, naročito su se bunili protiv Vukove jezičke i pravopisne reforme, kao protiv pokreta koji ometa kulturno jedinstvo Srba i Rusa. Od tada, pa sve do konačne pobjede Vukovih ideja, "Matica srpska" i "Serbski letopis" postaju i centar oko kojeg su se okupljali protivnici Vuka Karadžića, tj. protivnici narodnog jezika i novog pravopisa.

U početku njegovog rada, Vuku su bili naklonjeni mnogi tadašnji ugledni srpski pisci, posebno u Austriji, okupljeni oko bečkih "Novina serbskih": Dimitrije Frušić, Dimitrije Davidović, Đorđe Magarašević, Luka Milovanov, Sava Mrkalj, Platon Atanacković, Lukijan Mušicki. Iako su sami pisali slavenoserpskim jezikom, oni su u tom periodu bili, ili otvoreno ili prikriveno, na Vukovoj strani. Međutim, Vukovo odbijanje svakog kompromisa u pogledu reforme jezika i njegovo neshvatanje istorijskog smisla i značaja slavenoserpske književnosti, dovelo je do sve manjeg razumijevanja za njegovu jezičku i pravopisnu reformu, pa su čak i mnoge njegove pristalice prešle u njegove otvorene neprijatelje. Osjetivši u "Matici" jedno od glavnih uporišta svojih neprijatelja, Vuk je, 30-ih godina 19. vijeka, došao i u otvoren sukob s njom. Tom prilikom, Vuk je "Maticu" nazvao "najluđom književnom partijom u srpstvu".

3.2. Pobjeda Vukovih ideja

Godine 1826. Vuk je pokrenuo vlastiti časopis, almanah "Danicu", u kojem na jasan način vrši propagandu svojih jezičkih, pravopisnih i kulturnih reformi. "Danica" je izlazila u periodu od 1826-1829, dakle, pojavila su se četiri broja, za četiri godišta, a peti broj će izaći ponovo tek 1834. godine. U "Danici" je Vuk objavio i većinu svojih književnih radova: *Žitije ajduk Veljka Petrovića* ("Danica", za 1826), *Geografičesko-statističesko opisanije Srbije* ("Danica", za 1827), *Prva godina vojevanja na daije* ("Danica", za 1828), *Kao srpski Plutarh ili žitija znatni Srbalja u Srbiji našega vremena* ("Danica", za 1829), *Druga godina srpskog vojevanja na daije* ("Danica", za 1834). U "Danici" za 1834. godinu, Vuk se podsmjehuje "učenoj partiji koja hoće drugima da zapoveda kako valja

kada je Matica svoju aktivnost ugasila da ne bi bila prisiljena na kolaboraciju s okupatorom. Programski, «*Letopis*» je prolazio kroz razne periode, od čisto naučnog do čisto književnog časopisa, kakav je danas. Saradnici «*Letopisa*», kroz sve godine njegovog postojanja, bili su svi vodeći pisci naše književnosti, zajedno sa mnoštvom onih čija su imena ostala značajna u istoriji naše kulture i nauke.

pisati, a delima svojim još javno pokazuje da zajedno sa svim svojim urednicima i auctorima ne zna upravo ni što je jezik ni što je ortografija", misleći na Maticu srpsku i pisce okupljene oko nje.²⁵³ Nakon mnogih polemika i dugotrajne književno-jezičke borbe, pobijediće Vukove ideje. Nakon reforme pravopisa i pisma, srpska književnost i periodika, štampaće se na narodnom jeziku, koji je i bio osnova pokretanja Vukove reforme.

Na napredne ideje, razvoj srpske književnosti i jezika, uticao je, uveliko, procvat srpske periodike, koji se dešava polovinom 19. vijeka. Osim "Serbskog letopisa" (1825), koji smo već pominjali, a koji pod naslovom "Letopis Matice srpske", izlazi i danas; "Danice" (1826-1829, 1834) i "Novina serbskih" (obnovljene u Srbiji 1834. godine), izlaze i mnogi drugi časopisi i novine, među kojima su značajniji: "Zabavnik" (Beograd, 1833-1836), "Serbski narodni list" (1835-1848); "Srpsko-dalmatinski magazin" (1836-1873); "Golubica" (1839-1844), najbolji almanah toga doba; "Podunavka" (1843-1848), prvi književni list u Srbiji, i mnogi drugi. Povezujući kulturne centre u Beogradu, Novom Sadu i Pešti, u jedinstvenu duhovnu cjelinu, većina ovih publikacija, zajedno sa almanasima i knjigama podunavskih pisaca, štampane su starim pravopisom i slavenoserpskim jezikom, a nove književno-revolucionarne tendencije, kako naše (Vuk Stefanović Karadžić, Branko Radičević), tako i strane (Bajron, Puškin, Mickijević) teško prodiru u ove prosvjetiteljske listove, nad koje se nadnosila beogradska i peštanska cenzura.

Romantičarski duh i nove ideje osjećaju se jedino u almanasima "Danica" (1826-1829, 1834), "Bačka vila" (1841-1844), "Grlica" (Cetinje 1835-1839), a tek u jeku revolucije, 1848. godine, izaći će **"Napredak"**, prvi naš list štampan Vukovim pravopisom i nadahnut revolucionarnim idejama.

Osim informativnih, političkih, književnih i zabavnih, u drugoj polovini 19. vijeka javiće se i satirični listovi (npr. satirični časopisi "Zmaj" i "Žiža", koje je pokrenuo J.J. Zmaj), kao i prvi dječiji časopisi (opet J.J. Zmaj, pokrenuo je i uređivao dječiji časopis "Neven").

4. Razvoj štampe u Bosni i Hercegovini

Razvoj štampe u Bosni i Hercegovini vezuje se za period druge polovine 19. vijeka. U periodu turske vladavine, novine koje su izlazile, štampane su na turskom i srpskom jeziku. U to doba, jedino je "Bosanski vjestnik" (1866) izlazio samo na srpskom jeziku. Poslije Berlinskog kongresa, 1878. godine, Austrija je okupirala Bosnu i Hercegovinu. Za sve narode u Bosni i Hercegovini nastupilo je jedno novo poglavlje u istoriji, koje je obilovalo potresnim događajima, ali i uticalo na sve jaču izgradnju nacionalnog identiteta. Upravo iz tih razloga je, za izdavanje novina na

²⁵³ Miodraga Pavlović: «Istorije srpske književnosti – Romantizam», (knjiga I), Beograd, 1985; poglavlje «Vuk Stefanović Karadžić – Borba za književni jezik i fonološki pravopis», (str. 52-80).

prostoru Bosne i Hercegovine, postojala oštra državna cenzura. Svaka vjera i svaki narod osnivali su svoje novine. Ovdje ćemo se, ukratko, osvrnuti na dva najznačajnija književna časopisa srpskog naroda u BiH, koji su, iz istorijske perspektive, odigrali značajnu ulogu u razvoju srpske nacionalne književnosti i kulture.

4.1. Bosanska vila

Tek poslije osam godina vladavine Austrije, Srbi su dobili pravo da, 1885. godine, štampaju svoj prvi književni časopis. **"Bosanska vila"** je bio prvi srpski časopis u Bosni i Hercegovini koji je bio samostalan i koji je srpski narod smatrao svojim. Bio je to list za književnost, zabavu i pouku, a uticao je na širenje srpske prosvjete i buđenje srpske nacionalne svijesti. "Bosanska vila" je izlazila redovno, dva do tri puta mjesečno, i štampana je isključivo ćirilicom. Pokrenuta je u Sarajevu i izlazila je neprekidno u toku pune tri decenije, duže od svih ostalih bosanskohercegovačkih književnih časopisa. Zadatak časopisa bio je da sačuva narodno blago i tradiciju od zaborava, da donosi originalne "priče iz narodnog života", patriotske pjesme i drugu književnu građu, te da prati kulturni razvoj i društveni život Srba u Bosni i Hercegovini. Pod odrednicom porodičnog časopisa, "Bosanska vila" je, u stvari, predstavljala nacionalnu i kulturnu odbranu od tuđinske vlasti i pokušaja odrođavanja srpskog naroda od svojih korijena. Redakcija "Bosanske vile" se trudila da otkriva književne talente, da ih podržava i pomaže im u radu, te da svojim čitaocima pruži orijentaciju u čitanju literature, da kod njih njeguje ukus i smisao za lijepo i plemenito. Cilj urednika "Bosanske vile" nije bio samo da bude veza između Bosne i Hercegovine i drugih centara srpske kulture, a kasnije i drugih južnoslovenskih književnih središta, nego da pokuša uspostaviti književne veze i sa stranim zemljama i narodima. U svom razvoju, časopis se od porodičnog lista razvio do uglednog književnog glasila, u kojem su svoje radove objavljivali osim srpskih, i značajni muslimanski i hrvatski književnici. U "Bosanskoj vili", svoje tekstove objavljuje mlada generacija srpskih pisaca: Aleksa Šantić, Svetozar Ćorović, Milan Prelog, Jovan Dučić, Veljko Petrović, Vladislav Petković Dis, Vladimir Ćorović, Petar Kočić, ali i muslimani: Safet-beg Bašagić, Musa Ćazim Ćatić, Osman Đikić, a nešto kasnije Ivo Andrić i Tin Ujević. U ovom listu pisali su i neki pripadnici Mlade Bosne. List je prestao da izlazi 15. juna 1914. godine, uoči Prvog svjetskog rata, a zbog zabrane austro-ugarskih vlasti. "Bosanska vila" je danas dragocjena hronika književnih i kulturnih stremljenja srpskog naroda, u jednom značajnom razdoblju istorije Bosne i Hercegovine.

4.2. Zora

"Zora" je pokrenuta jednu deceniju nakon "Bosanske vile", i u toku šest godina svoga izlaženja, njegovala je književno stvaralaštvo, prepustivši "Bosanskoj vili" narodnu književnost i folklor. Oko "Zore" su se okupili književnici koji su se bavili više artistsičkom stranom književnosti, ne želeći da je žrtvuju pragmatičnosti svakodnevnog života.

Prvi urednici "Zore" bili su Aleksa Šantić i Svetozar Ćorović, koji su dali osnovni program i prepoznatljivost časopisa, u okvirima nacionalnog romantizma i razumnog prihvatanja društvene stvarnosti.

Kada je, krajem 1897. godine, za urednika, umjesto Ćorovića, došao Jovan Dučić, on je unio jedan novi ton: više istorijskih članaka, više tekstova u kojima razmatra savremena pitanja književnosti, daje svoje poglede na pitanja i probleme književnog, nacionalnog i kulturnog karaktera. "Zora" pravi ankete o savremenoj srpskoj književnosti, o uticajima na nju, o kritici, drami, narodnoj književnosti, te prati i značajne pojave u stranim književnostima. To je, dakle, koncepcijski, jedan sasvim moderan književni časopis, na samom početku 20. vijeka, koji su imali Srbi u Bosni i Hercegovini.

Zaključak

Da ponovimo, u procesu formiranja srpskog književnog jezika i stvaranju nacionalne književnosti, značajnu ulogu imale su novine i časopisi, bez kojih bi mnoge napredne ideje ostale bez odjeka i odgovarajućeg značaja. U tom procesu, novine i časopisi često su bili nosioci pokretačkih ideja, što smo pokušali pokazati u ovom kratkom pregledu srpske štampe 18. i 19. vijeka.

Veliki problem u razvoju srpske štampe bio je nepostojanje štamparija i pitanje jezika. Zaharije Stefanović Orfelin, npr. piše književnim jezikom koji je mješavina crkvenoslovenskog, ruskog i narodnog jezika, u nauci poznatim kao slavenoserpski jezik. Taj jezik ostao je, u nešto drugačijem i izmijenjenom obliku, u upotrebi sve do 50-ih i 60-ih godina 19. vijeka i njime je štampana većina tadašnjih srpskih novina i časopisa. Tek Hatišerifom iz 1830. godine, Srbija je dobila pravo na osnivanje svoje štamparije, što je godinu dana poslije, 1831. i učinjeno. Do tada su srpske novine štampane u inostranstvu, a najznačajnija su bečka izdanja, među kojima se izdvajaju "Novine serbske" (1813-1822), koje je štampao i uređivao rođonačelnik srpskog novinarstva, Dimitrije Davidović, u Beču. Kada je kulturno i književno stvaralaštvo konačno preneseno u Srbiju, nastavile su se polemike i nesuglasice u pogledima na jezik i književnost. Upravo u takvim okolnostima, novine i časopisi imali su nemjerljiv značaj, jer su često postajali prava poprišta za razne jezičke i književne "bitke".

Od druge polovine 19. vijeka i u Srbiji dolazi novo vrijeme, u kojem periodika nije samo sporadična pojava, nego svakodnevna realnost političkog i kulturnog života. Pobjeda Vukovih književnih, jezičkih i pravopisnih ideja, značila je i približavanje novina običnim čitaocima.

Nešto drugačije prilike za razvoj štampe i novina, bile su u Bosni i Hercegovini. Do pojave značajnijih književnih časopisa kod Srba u BiH dolazi relativno kasno ("Bosanska vila", 1885; "Zora", 1896), ali gledajući na društveno-političke prilike, i to predstavlja ogroman uspjeh i značajan korak naprijed u kulturnom životu Srba u Bosni i Hercegovini.

Literatura i izvori:

3. Jovan Deretić: "Istorija srpske književnosti", Nolit, Beograd, 1983
4. Miodrag Pavlović: "Istorije srpske književnosti – Romantizam", knjiga I, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1985
5. Muhsin Rizvić: "Pregled književnosti naroda BiH", Veselin Masleša, Sarajevo, 1985
6. Mladenko Sadžak: "Pregled srpske književnosti u BiH u 19. vijeku", Krajina, Časopis za književnost i kulturu, Banja Luka, godina IX, broj 31-32, 2009/10
7. Internet: <http://www.maticasrpska.org.rs>
8. Internet: <http://digital.nb.rs/scr/stara.php>
9. Internet: <http://sr.wikipedia.org/sr>